

ИСТОРИЯ НА ФИЛОСОФИЯТА. ИЗТОЧНА ФИЛОСОФИЯ

ИДЕЯ “ИНДИВИДУАЛИСТИЧНОГО ВІКУ” У ФИЛОСОФСЬКИХ ПОБУДОВАХ ШРІ АУРОБІНДО

О. В. Кіхно

к. філос. наук, с.н.с. Інституту філософії НАН України (Київ)

a.kihno@gmail.com

Анотація

Кіхно Александр Владимирович. Ідея за “Індивідуалістичний Век” в філософських постройках на Шри Ауробіндо. Історіософська концепція на Шри Ауробіндо Гхоша най-повно і розкрита в його книга “Човешкият цикъл”. В този свой труд мислителят обосновава идеята за принципната смяна на ментално-історическите парадигми, която, от негова гледна точка, започва през първата половина на 20-ти век. Завършва това, което той смята за господстваща тенденция на последните столетия, тенденция, която съвпада с безусловното доминанане на Европа на световната арена, това, което той нарича Век на Индивідуалізма и на Разума. Шри Ауробіндо описва тази тенденция за Европа като начало на Века на Протестантизма, Века на Разума, Века на Бунта, На Погреса, на Свободата. Идването на следващия, на Субективния Век за Шри Ауробіндо неминуемо е свързан с пробуждането на Истока, за когото вътрешното субективно виждане никога не е било окончателно дезактуалізірано.

Н. Бердяев в “Съдбата на Русия” също пише за пробуждането на спящата Азия, за перспективите, които произтичат от това. Той също в известна степен е открит към спецификата на източния опит. Но за Бердяев Европа не е локална цивилизация, която изчерпва своя цикъл на развитие и която само при условието на срещата с Азия може да се възроди. Европа за него е преди всичко Християнски Свят, той вярва в иманентните възможности за духовното възраждане на Европа и на Християнския Свят, рационалізмът и механистіцизмът на Европа не очертават цялата палитра на новоевропейската екзистенция.

Шри Ауробіндо пише за настъпването на Субективния век, в който човешката душа се събужда и излиза на преден план не само в индивида, но и в цели съобщества. Той описва разни признаци на настъпването на Субективния Век – това е и революционното преустройство в сферата на религията, философията, науката, изкуството и обществото, това е и пробуждането на Истока, това са новите, виталістични тенденции в литературата и изкуството.

Ключови думи: парадигма; Индивідуалістичният Век; субективното виждане; Християнският Свят; Субективният Век

Анотація

Олександр Кіхно. Ідея “Індивідуалістичного Століття” у філософських постройках Шри Ауробіндо. Історіософська концепція Шри Ауробіндо Гхоша найбільш повно розкрита в його книзі “Людський цикл”. У цій праці мислитель обґрунтовує ідею принципової зміни ментально-історичних парадигм, яка, на його перекогнання, починається в першій половині 20-го століття. Завершується те, що він вважав панівною тенденцією останніх століть, тенденцією, яка збігалася з безумовним домінуванням Європи на світовій арені, те, що він називав

Століттям Індивідуалізму і Розуму. Шрі Ауробіндо описує цю тенденцію для Європи як початок Століття Протестантизму, Століття Розуму, Століття Бунту, Прогресу, Свободи. Прихід наступного, суб'єктивного Століття для Шрі Ауробіндо неминуче пов'язаний з пробудженням Сходу, для якого внутрішнє суб'єктивне бачення ніколи не було остаточно дезактуалізованим.

М. Бердяєв в "Долі Росії" теж пише про пробудження сплячої Азії, про перспективи, які з цього випливають. Він теж до певної міри відкритий до специфіки східного досвіду. Але для Бердяєва Європа - не локальна цивілізація, яка вичерпує свій цикл розвитку і яка лише за умови зустрічі з Азією може відродитися. Європа для нього - це, перш за все, Християнський світ, він вірить в іманентні можливості духовного відродження Європи і Християнського Світу, раціоналізм і механіцизм Європи для нього не окреслюють всю палітру новоєвропейської екзистенції.

Шрі Ауробіндо пише про настання суб'єктивного Століття, в якому людська душа прокидається і виходить на перший план не тільки в індивіді, але і в цілих спільнотах. Він описує різні ознаки настання суб'єктивного Століття - це і революційна перебудова в сфері релігії, філософії, науки, мистецтва і суспільства, це і пробудження Сходу, це нові, віталістичні тенденції в літературі і мистецтві.

Ключові слова: парадигма; Індивідуалістичний Століття; суб'єктивне бачення; Християнський світ; Суб'єктивний Століття

Abstract

Kihno Alexander. "The Age of Individualism" in philosophical conceptions of Sri Aurobindo. The article presents an analysis of historical ideas proposed by Sri Aurobindo, particularly in comparison with views of Nikolai Berdyaev. In his works a thinker proclaims the idea of principle changing of mental-historical paradigms, which, from his point of view, begins in the first half of 20th age, the end of the dominating tendency of the last centuries, tendency which coincided with the absolute prevailing of Europe on a world arena, that Aurobindo named Age of Individualism and Reason. Sri Aurobindo describes this tendency for Europe as beginning of Age of Protestantism, Age of Reason, Age of Rebelliousness, Progress, Freedom. Arrival of next, Subjective Age for Sri Aurobindo is unavoidable related to awakening of East for which internal subjective vision was always actual.

N. Berdyaev in "Fate of Russia" also writes about awakening of asleep Asia, about prospects of this process. He also is in sort opened to the specific of east spiritual experience. But for Berdyaev Europe is not local civilization which finished the cycle of development and which only on condition of meeting with Asia can regenerate. Europe for him is foremost the Christian World, he believes in immanent possibilities of spiritual revival of Europe and Christian World.

Sri Aurobindo writes about the offensive of Subjective Age, when the human soul wakes up and goes out on the first plan not only in a person but also in whole society. He describes the different signs of offensive of subjective Age – the revolutionary re-erecting in the spheres of religion, philosophy, sciences, arts and societies, the awakening of East, the new, vitalistic tendencies in literature and art.

Key words: paradigms; Age of Individualism, subjective vision; Christian World; Subjective Age

Постановка проблеми. Для дослідників філософської спадщини Шрі Ауробіндо Гхоша все більшої актуальності набуває звернення до аналізу окремих концептів історіософського бачення мислителя. Особливої специфіки дослідженню може надати звернення до компаративістської проблематики та проблематики взаємовпливу Європи та Сходу.

Серед досліджень історіософської та компаративістської проблематики актуальними та важливими є праці як європейських та ширше західних дослідників О. Є.Величенко, А. А.Грицанова, В. С.Костюченко, Є. О. Станкевича, Д. Брукмана, Д. Дальтона, Є. Олссона, Дж. Фейза так і індійських вчених Г. Бхаттачарджі, С. Маїтри, А. Роя та ін.

Мета. У пропонованій статті ми плануємо звернутися до аналізу специфічного концепту у історіософії Шрі Ауробіндо, концепту “Індивідуалістичного Століття” частково у порівнянні з концепцією новочасної історії М. Бердяєва, а також до розгляду у цьому контексті східно-західної проблематики у творчості Ауробіндо.

Виклад основного матеріалу. Однією з найфундаментальніших тез в історіософських побудовах у “Людському циклі” Шрі Ауробіндо Гхоша є теза про принципову зміну історично-ментальних парадигм, що на думку мислителя, тільки розпочинається у першій половині 20-го сторіччя. Завершується те, що він вважав панівною тенденцією останніх сторіч, тенденцією, яка співпадала з безумовним домінуванням Європи на світовій арені, те що він називав Віком Індивідуалізму та Розуму. Шрі Ауробіндо описує це століття як Століття Протестантизму, Століття Розуму, Століття Бунту, Прогресу, Свободи. Він обирає ці епітети, які окреслюють як приблизний історично-часовий початок доби, тобто доби Реформації, так і символічні віхи розгортання цього сторіччя. Сторіччя Розуму – це символічна доба Просвітництва, тобто 18 ст. Століття бунту – Революції, Прогресу і Свободи – прогресистські, еволюціоністські та соціально-визвольні прагнення 19 – 20 ст.

Щоправда, у розділі “Цивілізація та дикунство” він пише, що повернення започаткованої ще античністю вільної інтелектуальної культури у розумі Європи, що відроджувався, відбулося ще в Ренесансну добу, отже початок Століття Індивідуалізму та Розуму варто віднести до часів Відродження. Шрі Ауробіндо з притаманною йому звичкою до психологічних характеристик будь-якої доби описує “промоутерів” цього нового сторіччя “людей інтелектуальної сили”, великих “ковтателів, поглинате́лів формул, котрі, відкидаючи різко та несамовито, або спокійним світлом розуму символ, тип, і умовність (тобто три домінуючі тенденції попередніх духовно-релігійних вимірів часу – О. К.) кидаються на стіни в’язниці...” (Шри Ауробіндо Гхош, 1992, с. 20) тобто, в’язниці закам’янілості догм та соціально-кастових ритуалів.

Досить характерний вираз Шрі Ауробіндо – “поглинате́лі формул”, тобто люди, для яких слова, формули, ідеологеми заступають безпосередньо–інтуїтивне бачення Істини. І Шрі Ауробіндо і Сатпрем не шкодували іронічних та саркастичних слів для опису цього типу людей. Шрі Ауробіндо описував його формальний аналітизм у статті “Західна метафізика і йога”, вважаючи, що філософи – це люди, які здатні зрозуміти будь-що, лише убравши предмет пізнання у дуже специфічну термінологію. Сатпрем у своїй “Мандрівці свідомості” писав, що для багатьох людей прогрес після досягнення вікової зрілості є просто зміна формул та слів, без будь-якого зростання внутрішньої сили та внутрішнього бачення. Люди оволодівають новою термінологією й цитують нових авторитетів, але вони не йдуть углиб себе, не відчувають реальних маніфестацій своєї душі.

Таким чином, інтелектуальний бунт нового століття супроти релігійних та соціальних умовностей ще не приводять людину до відкриття психічного, але робить її все ж більш живою та схильною до пошуків. “Саме в Європі, – пише Шрі Ауробіндо – Століття Індивідуалізму зародилося й набуло повного розмаху, Схід увійшов у нього лише через контакт та вплив, не через оригінальний імпульс... Все ж істини, які Європа знайшла своїм індивідуалістичним Століттям, відкрили лише перші, більш очевидні фізичні та зовнішні факти життя і лише такі з їхніх прихованих реальностей і сил, які звичка аналітичного розсудку та прагнення до практичної користі можуть дати людині. Якщо її раціоналістична цивілізація охопила так тріумфально світ, то лише тому, що він не знайшов ніякої більш глибокої та більш потужної істини, що б їй протистояла, бо вся решта людства була все ще у бездіяльності останніх тем-

них часів Умовнісного Століття.

Індивідуалістичне Століття Європи було у своєму початку бунтом розуму, у своїй кульмінації – триумфальним прогресом фізичної Науки. Така еволюція була історично неунікненою. Розквіт індивідуалізму – це завжди сумнів і заперечення” (Шрі Ауробіндо Гхош, 1992, с. 22).

Згадка Шрі Ауробіндо про всю решту людства зовсім не є тут випадковим пасажом. Для мислителя криза Доби Індивідуалізму не є просто вичерпанням та кризою парадигм власне європейського розвитку, як це б могло бути для Шпенглера чи інших європейських інтелектуалів. Прихід наступного Суб’єктивного Сторіччя для Шрі Ауробіндо неминуче пов’язане з пробудженням Сходу, для якого внутрішнє суб’єктивне бачення ніколи не було остаточно дезактуалізованим. Згадаймо характеристику індійців у Сатпрема: “Сказати, що це м’який, замріяний, фаталістичний народ, відсторонений від світу – означає описати наслідок, а не причину... за своєю фізичною суттю, природно, без усякої “думки” або навіть «віри» індійці заглиблені, занурені своїм корінням глибоко у інші світи, вони не належать тільки цьому світові. І ці світи постійно підіймаються в цих людях на поверхню – після найменшого доторку рветься завіса” – відмічає Шрі Ауробіндо (Сатпрем, 1989, с. 32).

М. Бердяєв у “Долі Росії” теж пише про пробудження сплячої Азії, про перспективи, які з цього випливають. Він теж до певної міри відкритий до специфіки східного досвіду. Але для Бердяєва Європа – не локальна цивілізація, яка вичерпує свій цикл розвитку, і яка лише за умов зустрічі з Азією може відродитися. Європа для нього – це, перш за все, Християнський Світ. Хоча й він часом вживає поняття “Європа” у звичайному географічному значенні, все ж він вірить у іманентні можливості духовного відродження Європи і Християнського Світу, раціоналізм та механіцизм Європи для нього не окреслюють всієї палітри новоєвропейської екзистенції; і Середньовіччя, і Ренесанс, і Новий час він описує з інших позицій ніж Шрі Ауробіндо чи й Вівекананда. Те що Шрі Ауробіндо називає Століттям Індивідуалізму та Розуму Бердяєв називає Ренесансною добою, добою киплячої гри людських сил. Можна й тут шукати паралелі у термінології Шрі Ауробіндо та Бердяєва. Те, що Шрі Ауробіндо називав Суб’єктивним Століттям, Бердяєв називав Творчою Добою, те, що Шрі Ауробіндо називав Духовним Століттям, який прийде на зміну Суб’єктивному, пізній Бердяєв називав Добою Святого Духа. Але сам опис Нового часу у обох мислителів різнився більш радикально.

Шрі Ауробіндо окреслює досягнення і позитивні сторони Раціоналістично-Індивідуалістичного Століття. Він вважає, що цей час подарував світові небачений прогрес зовнішнього матеріального пізнання. По-своєму й паралельно цей процес описує Д. Андреев у “Троянді Світу”, говорячи, що прогрес пізнання фізичного світу, що здійснюється на фоні ментальної закритості до пізнання духовних світів, стає просто карколомним. Бердяєв у “Смислі історії” та й сучасні християнські автори (наприклад А. Кураєв у своїх лекціях) стверджують, що лише християнський погляд на світ природи зробив можливим небачений прогрес у природознавстві та техніці, які потім Європа подарувала усьому світові. Але Шрі Ауробіндо цікавить знову ж таки не лише власне наукові аспекти розгортання Раціоналістичного Століття, він пише ще й про те, що і фізична (природознавча) наука має до певної міри вийти за свої межі і має незабаром бути доповнена припливом психологічного та психічного знання. До подібних висновків дійшов і Тейяр де Шарден, коли писав у “Феномені людини”, що сам суб’єкт пізнання, людське “Я” не повинно залишатись за бортом науки та еволюційних перспектив. З іншого боку, буремний розвиток науки, відмічає з притаманним йому психологічним тактом Шрі Ауробіндо, покликав до життя новий тип людини, людину сенсуальну, яка, залишаючись, як і більшість людства все ще у полоні віталістських імпульсів, тим не менше, вже ніколи не зможе уникнути наявного у власній свідомості ферменту ментального, смисложиттєвого зацікавлення.

Шрі Ауробіндо визнає у витоку Індивідуалістичного Століття два нерівнозначних первні

– Ренесанс та Реформацію і вважає, що еволюція Європи Нового часу більше визначалася Ренесансом. Ренесанс – повернення до могутніх імпульсів греко-римської ментальності і це, на думку Шрі Ауробіндо, є більш значимим, ніж вплив релігійно-етичного темпераменту Реформації. Цю тезу варто порівняти з твердженнями Бердяєва, у “Смислі історії” Бердяєв твердить, що вся споглядальна метафізика християнства з усією його догматикою та споглядальною містиком – еллінського походження. З еллінським первнем для Бердяєва пов’язана і уся краса християнського культу, оскільки велике споглядання божественного буття більше притаманне саме еллінському духові. Бердяєв вважав, що протестантські спроби очистити християнство від язичництва і залишити лише давньозавітний первень призводили лише до ослаблення християнської естетики та християнської метафізики. Таким чином, є велика подібність у поглядах Шрі Ауробіндо і Бердяєва на сутність протестантизму. Але є також кардинальна відмінність. Для Шрі Ауробіндо в новоєвропейському дусі повернення грецьких та греко-римських первнів призводять до інтелектуалізації та секуляризації Європи, хоча він пише у “Людському циклі” і про латинське та грецьке християнство. Бердяєв зі значно більшою увагою розглядає еллінський первень у самому християнстві і це зв’язано з особливостями його погляду на новоєвропейську історію. Для нього новочасна історія – не є відступом, але радше трансформацією християнського духу.

Недарма для Бердяєва Ренесанс – не є добою початку раціоналізації, але часом нуртуючої гри людських сил і символом прийдешньої Творчої доби. Він звичайно пише щодо Просвітництва, як нову добу європейського раціоналізму і про вторгнення машин у європейське життя, але в цілому європейська культура Нового часу для нього є культурою духовних пошуків, а не раціоналізму. Інакше ніж Шрі Ауробіндо він оцінює й взаємозалежність Середньовіччя та Нового часу. Для Шрі Ауробіндо Середньовіччя (очевидно пізні – О. К.), як ми відмічали, є Умовнісним Століттям європейської культури – коли умовні форми затуляють живу душу попередніх сторічч. Він вважає, що європейське Середньовіччя, яке багато кому здається золотим часом є насправді лише часом мідним з тонким шаром позолоти, що його покриває, він описує убожество і жебрацтво, приховані за розкішним фасадом Середньовіччя. Цей час для Шрі Ауробіндо є часом, де форма, зовнішнє превалує, а дух відступає. Для Бердяєва святість і лицарство Середньовіччя є часом накопичення тієї особливої внутрішньої духовної енергії, яка зробила можливим розквіт наук, мистецтва та філософії Нового Часу; він виокремлює у книзі “Смисл творчості” у пізньому Середньовіччі містичну Італію – вершину, на його погляд, європейського духовно-культурного розвитку, виокремлює час пророцтв Іоахима з Флориди щодо етапів розгортання християнства, викремлює період Данте, Джотто, Франциска Ассізького. Ця позиція уявляється більш концептуально продуманою. Для порівняння згадаємо погляди на час Франциска Ассізького у Честертоні у його есеї про Франциска або ж погляд у “Естетиці відродження” Лосєва на Середньовіччя та Ренесанс як нові століття сходження неоплатонічної естетики та метафізики.

Шрі Ауробіндо пише про те, що Ренесанс повернув Європі, з одного боку, допитливість грецького розуму, безпосередність спостереження фактів життя та індивідуального розміркування. Шрі Ауробіндо визначає й особливості римського впливу. На його думку, Рим подарував Європі великий практицизм та смак до упорядкованого життя у гармонії з величезною суспільною корисністю та точним упорядкуванням речей. Утім мислитель відмічає й те, що обидві ці тенденції втілювались у житті з допомогою пристрасності, серйозності, з моральним та майже релігійним завзяттям, якими Європа зобов’язана не тільки греко-римським початкам, але довгим сторіччям Іудейсько-Християнської дисципліни. Отже, субстратом тут для Шрі Ауробіндо є все ж греко-римські початки, а каталізатором – власне релігійний аспект європейського життя. Бердяєв у «Смислі творчості» відмічає, що хоча італійський Ренесанс і був об’єднанням античних та християнських первнів, особливе тяжіння новоєвропейського

Духа до безконечності – це плід саме християнської туги за трансцендентним і повернення до античного духу замкненого космосу бути не може. Інфінітіземальність, або воля до безконечного новоєвропейської ментальності для Бердяєва має християнське походження і саме тому він у описі цього типу ментальності розставляє дещо інші акценти ніж Шрі Ауробіндо.

Шрі Ауробіндо підкреслює ментально-соціальні переваги Індивідуалістичного Століття. Він пише, що Індивідуалістичний Час Європи у своєму відкритті особистості зафіксував найважливіші потенції, які вже не можуть бути повністю ігноровані будь-якою наступною реакцією. Це демократична концепція права усіх людей як членів суспільства. Вже неможливо, пише Шрі Ауробіндо “щоб ми прийняли за ідеальний будь-який устрій, при якому певні класи суспільства присвоювали б розвиток і певну соціальну реалізацію собі, в той же час признаючи одну голу і бездіяльну функцію виняткового служіння іншим” (Сатпрем, 1989, с. 32).

З іншого боку, індивід не сприймається віднині, вважає Шрі Ауробіндо, лише як соціальна одиниця, він є ще чимось у собі, душею, істотою, яка має віднайти й реалізувати свою власну індивідуальну істину і закон. Саме це досягнення Індивідуалістичного Століття є для Шрі Ауробіндо очевидною передумовою ствердження Сторіччя Суб'єктивного.

Оригінальним є погляд Шрі Ауробіндо і на специфіку революціонізуючого впливу європейського Індивідуалістичного Століття на культури Сходу взагалі та Індію зокрема. “Тимчасове царювання, – пише він, – критичного розуму, вельми руйнівного у своїй дії – це імперативна необхідність для людського прогресу” (Шри Ауробіндо Гхош, 1992. с. 36). Індійське суспільство, вважає він, не змогло пробитися крізь загати Умовнісної Доби і викрити знову приховані істини душі і життя. Індійські реформи проводилися широким і терплячим розумом та глибокою духовною інтуїцією, але Індії не вистачило, вважає Шрі Ауробіндо, войовничої та деструктивної настанови. Конструктивна сила, недостатньо підтримана деструктивною, не була здатна створити широкий та вільний простір для своєї нової формації. Лише європейський вплив змусив самих індійців дивитись на все з нової, вимогливої та критичної позиції. Це стосується, на думку мислителя, і усього Сходу, суб'єктивний азійський розум був змушений змінюватися під зовнішнім, західним впливом, і саме європейський вплив зробив можливим азійське пробудження.

В. Соловйов у “Виправдані добра” пише щось подібне, стверджуючи, що колоніальні народи саме від Європи перейняли ідею права нації на самовизначення. Але Шрі Ауробіндо, як завжди, на перше місце ставить психологічний аналіз національних ментальностей. Він неодноразово критикує колективну індійську свідомість за відсталість та дуалізм. У даному випадку широта і терпимість індійського розуму заважає пробитися крізь вуаль Умовнісного Століття. Шрі Ауробіндо постулює необхідність таких “фанатичних”, “негативних” психологічних рис, як деструктивність та критицизм. Негативні психологічні настанови можуть бути корисними, як вважає мислитель, для цілей прогресу. Це зовсім не випадковий пасаж для Шрі Ауробіндо. І мова тут не йде про співзвучність з діалектичною гегелівською хитрістю Світового Розуму, і навіть не зводиться до проблем політичної незалежності власної нації Шрі Ауробіндо. Ми знаємо, що Шрі Ауробіндо був прибічником збройної боротьби в Індії, підтримував союзників під час обох світових воєн, і навіть підтримував на перших етапах російську революцію.

Тут мова може йти про більш широкий масштаб оцінок, адже Шрі Ауробіндо і Сатпрем вважали, що певні негативні тенденції вітального плану психіки не заперечують того, що величезна сила вітального може бути використана для супраментальної трансформації. Теза про деструктивні та критичні чинники у якості рушійної сили національного пробудження є важливою для Шрі Ауробіндо ще й тому, що він судить про здобутки й небезпеки Індивідуалістичного Століття з позицій наближення Суб'єктивного Сторіччя, прихід якого він передбачає. Мислитель вважає, що Азійський розум “змушений повернутися до себе... під впливом Західного знання” (Станкевич та ін., 2010, с. 37). Ось це “до себе” якраз і означає

пробудження доби суб'єктивності. Суб'єктивне, психічне постійно є прихованою домінантою азійського мислення, але у цього мислення, на думку мислителя, саме й не вистачало деструктивних сил щоби зруйнувати власні умовні перепони.

Пробуджений Схід, пише Шрі Ауробіндо, навряд чи повторить Європейське Століття Розуму, в усякому випадку такий етап повторення не буде довготривалим. Шрі Ауробіндо сподівається, що Схід сам буде здійснювати могутній вплив на Європу і цей вплив буде вірогідно спрямованим у бік суб'єктивізму та практичної духовності. Мова знову ж таки йде, вочевидь, не про гносеологічний суб'єктивізм, а про актуалізацію діяльності власне душевних людських сил. Що ж стосується тези про практичну духовність, то тут, вочевидь, мова йде про перехід від домінації методів інтелектуального та фізично-експериментального пізнання до методів духовно-досвідного пізнання. Про ці методи Шрі Ауробіндо пише у "Західній метафізиці та йозі", у "Синтезі йоги", способи йогічного осягнення дійсності на противагу європейському раціоналізмові достатньо афористично описує і Сатпрем у своїй книзі, присвяченій Шрі Ауробіндо.

Шрі Ауробіндо пише про настання Суб'єктивного Століття, у якому людська душа має пробуджуватися й виходити на перший план не лише у окремому індивідові, але й у цілих суспільствах. Він описує різні ознаки настання "суб'єктивного часу" – це і революційна перебудова у сферах релігії, філософії, науці та суспільстві, це і пробудження Сходу, це і нові, віталістичні тенденції у літературі та мистецтві. На наближення нового, Суб'єктивного Століття, на його думку, вказує як поява і множення у світі нового психологічного людського типу – сенсуалістичної людини, національне пробудження в Ірландії, Індії, Бенгалії, Німеччині та перевідкриття самого феномену Нації-Душі.

Висновки. Таким чином, ми можемо вважати, що Шрі Ауробіндо потрактує процес історичного розвитку і зміни століть як процес змін, перш за все, ментальних та психологічних структур. Незважаючи на те, що Бердяєв розглядає подібну ж проблематику переважно у релігійному контексті, можна побачити певну подібність в умовиводах обох мислителів. Запропоновану Ауробіндо модель взаємодії історіософських та еволюціоністських ідей можна вважати вельми евристичною та методологічно важливою і для сучасних історіософських побудов.

Література та посилання

- Сатпрем (1989), *Шри Ауробиндо или Путешествие сознания*, Ленинград, Издательство Ленинградского университета, 334 с.
- Станкевич, Е.О., Грицанов А. А. (2010), *Ауробиндо Гхош. (Тайны Посвященных)*, Минск, Книжный Дом, 256 с.
- Шри Ауробиндо Гхош (1992), *Человеческий цикл*, Казань, Новый Век, 350 с.

References

- Satprem (1989), *Sri Aurobindo or The Adventure of Consciousness [Sri Aurobindo ili Puteshestvie soznaniya]*, Leningrad, Publisher of the Leningrad university, 334 p.
- Sri Aurobindo Ghose, (1992), *The Human Cycle [Chelovecheskii tsikl]* Kazan', New Age, 350 p.
- Stankevich, E.O., Gritsanov, A.A. (2010), *Aurobindo Ghose. (Secrets of Initiates) [Aurobindo Ghose. (Tainy Posvyashchennykh)]*, Minsk, Book House, 256 p.